

OSKAR DAVIČO:

Flora

(NOLIT, 1955)

PRIKAZ DRAŠKA PREDJEPA

Ako se poverovalo da je Davičo svakom svojom novom knjigom u stanju da pokloni još nevidjeno ne postoji posle „Flore“ razlog da se ovo mišljenje opovrigne. Ako se u njoj tražio jedan od vrhova bivšeg i budućeg Daviča onda se još uvek nije smelo zaustaviti u tom nalaženju već i zbog neprenosivoj i nevidjenoj razgraničenih zidova jednog ljubavnog duela. Ako se, najzad, „Flora“ susrela u jednom slučaju sa prolaznikom koji bi htio (od tog trenutka) da je još jednom vidi i ako je i dalje uspela da ostane bez svoje zvučne i toliko odredjene svojine, onda ona nije u mogućnosti da zavoli smirene perspektive niti da sačeka kraj ustanika žile upravljenog smisla.

Traženje uvek zaostaje za pouzdano prijutnim, a izgubljenim odblescima trenutnih prijenjenih. A „Flora“ naglim, neslućenim preuzimanjima sebe, svojom ponekad nekontrolisanom istinotu i bitiše pre i posle, ali uvek ispod te dahtave pripojenosti u kojoj se smenuju stoljeća neprigušenosti sa nezadovoljnom smirenošću.

Organizovana tako spretno da je nemoguće ne poverovati u njenu spontanu uzbudjenost „Flora“ je najmanje uzajamni dnevnik fragmenta zaustavljanja. Ona je i jedan učesnik i jedno između i jedan plebiscit. Lanac pouzdan i sa krajevima u dimu razvajanim. Kovitlac vozova u kojima nijedan od dva putnika ne uspeva da zadrema. Zbirka nezakona propisana „u ime bilja“, jedino u poslednjem ciklusu (a razložno) polifoniju radosnih jauka zamenjuje potpuno indiferentnošću „Kazne“. („Nesložni sklad“ je, pri tome neopredeljeno boravljenje na stanicu belog hleba). Ali ona i tada ume da zahteva, da priznaje, da evocira uzrujanom bozacom početke prestizanja i — još više — da pokaže apsurdnost jednog posle. Sve angažovanjem primetno sužene leksičke niti koja i ovoga puta ide u najsmelije u savremenoj li teraturi našoš.

Zapravo baš u toj bolnoj smeni života i njegovog kraja treba započeti svakovremensko pouzdanje ove knjige. Pomalo jarosni grč iskrenosti vidi više nego što bi želeo da vidi uz bozajan koja je i opredeljenost ne mala:

„... Nisi poštovao ni nebo ni glad, ni svoju mutnu otudjenost sebi, tvom lažnom svedoku napola prisutnom, ali bez zdravo.“

Tada zeleni fenjeri bez kolebaja otkriju božanstvo čovekovog interesovanja za sve susrete sveta, jer susreti su najveće prisnosti njegove — poznato im je. To su i ustalasani znakovi poverenja otkrića, i poneke putanje straha da tajne još mogu da opstanu. Zbog njih se u „Flori“ i uzima lako i poneseno, a jedna golema žedj koja bi htela da je žednija nego što jeste vapi pomalo mrzovljivo, ali ne i nezadovoljno u uzastopnim zamiranjima na nanosima koje vihor bez prekida ruši i izmišlja. Bogatstvo „Flore“ nije sazdan do bi bilo odano štabu svoga ja, ali u trenucima zabrinutosti i boljike produžetka ono ume da bude dovoljno sebi. Samo taj zavedeni pojaz tišine je daleko od opasnosti da bude nehuman. Negde kod zapovednih noći vojnika, negde posle pogreba inertnosti stoji reč čija je rasprostranjenost u svim zglobovima ove poezije:

„Umireš li? ali život Floro, da ga pronesem da ga urijem u otvoreni plik i drugo sve, ma koliko ponori ne bili sazdati po meri snage moje dizalice života, raskvašene majke, ma koliko nastilja trebalo da sebe dosegnem.“

Briga za život oruža neustrašivost i dozvoljava joj da ne zlopamti trenutna ništavila i led (i pre „Leda“ i „Ništavila“). To joj ne smeta da u pretjini verno obećava budućim sumracima bedara; da prosijava snagom prostranom i opravdano egocentrionom:

„I ne bio ja više laku noć nikom
ako burom muškosti ponovo dunule iz matičnjaka
ne obalim sve planine kao vreće kestenja.“

Zaokupljena upiranjem u osvedočeni krug poravnatih nevinosti brižnost prvog plana upravlja boravak čovekov na okruglom jednom kamenu i štiti ga od neupotrebljive odanosti stidu. Jasno je: pesnik je pristaо da bez zajedničkih razloga uspostavi dva velika povratka — poverenje u sigurnost postupka i poverenje u svakidašnju lepotu.

Telesnost nije jedini posao ove knjige. Ona je samo njen položno i istovremeno simbolično obeleženje. Čas u poleglim izmaglicama koje dišu, čas u teškim naleganjima ona uvek zanemaruje i trpljenje i sačešće. Kada ne bukti i ne ratuje Flora jedva može da govori. Ona se tada više obamroštu revoltira, nego što odmara svoj dah. Važno je da zaustavljujući jedno prošlo tetivom ispunjavajućog bola uzukršta i zategne uhodane navike. Od dosade se ponajviše strepi u ovom gejziru svitanja. Neumilata i sa ležišta blaga koje se posve sigurno neće moći iscrpiti ničijim rudarenjem „Flora“ je duhovito, a namerno zaboravila da demonstrira svoj odmor. Nije ga ni čitaocima dozvolila. Uvire jedna reka bučnim i potmučnim kricima u more i podvodenja preseljava se u njega. Njeno novo radjanje, njen oporavak u novoj budnosti tek nailazi. Katarke su položene, a čamci izvučeni na kopno.

Zaboravismo: dve žiže čiji sjaj nije nikopoklonio i posle radosti, posle igre imaju optimizma u noktima. On je utoliko draži, ukoliko se nije poverio nikom. Jar dva sunca mogu samo da maštaju o poveriocima. A ovi su tada izvan njih, dakle i zbog njih.

Inače potukaz „Flore“ i nije mogao da bude obojen rumenilom stida. Zbog ovoga sveta on je preplanuo bokorima uzimanja.

MIODRAG BULATOVIĆ:

DJAVOLI DOLAZE

(NOLIT, 1955)

PRIKAZ MILOVANA DANOJLIĆA

Svet Miodraga Bulatovića koji nagovještava, obradjuje ili samo ovlaš označava njegova prva knjiga, podjednako je postojeći koliko i nepostojeći, istinit koliko i izmišljen, slučajno pronađen koliko i zakonit, životnim putem i unutarnjim sklonostima predodredjen. Međutim, daleko je jasnije nepokolebljivije to da je on pred nama, osvetljen i prisutan, kudikamo sigurniji i smisleniji od naših nastojanja da mu utvrđimo genetičke nijanse, poreklo i pozadinu izrastanja. Ako nas, ipak, morbidna i mračna njegova suština prekomerno kopka, zadovoljimo se odgovorom da je on moraо nastati, da je sve to daleko od bezazlene mašte spisatelja, zadovoljimo se odgovorom da ništa nije slučajno. Ako to nije neka zvanična, ekonomski i ko zna još kakva realnost, onda je to sigurno piščeva realnost, koju, u normalnim uslovima, nemamo prava da merkamo i lekarski opipavamo. Ne bismo imali prava makar mi, koji razumemo i volimo ta „iskriviljavanja“ jednog za mirne ljude prirodнog, razumljivog, vrlo ovozemaljskog sveta. Skidanje obrazina sa takvog sveta prastara je sklonost svih pisaca, a njome se rukovodio i Bulatović.

Ono što je u Bulatovićevom „slučaju“ najjasnije i, mogli bismo reći, najnedvosmislenije jeste činjenica da se pojavi snažan, nezamagljen, čist i prvorazredan prozni pisac. On je to po očišćenosti i britkosti prozne fraze, po sklonosti za živu akciju, po savladanom dijalogu, po oporosti rodjenog i pravog pripovedanja. Tekst se iz prête u priču osetno brusi i raste do kristalne konciznosti i neposrednosti. Poetičnost je zamjenjena poetskim utiskom koji čitalac stiče nezavisno od bukvalognoga teksta: poetski kvalitet kod Bulatovića je nešto što isparava iz tvrde i čiste prozne, nešto sekundarno, nešto što dogradjujemo mi. Već u prvoj priči (prvoj i po vremenu objavljujućoj i meni najdražoj) on ma-

teriji pristupa sigurno, mesi je i oblikuje sa određenim planom, koji se, obično, obzrajuje neodečikano, na kraju, onda kada smo do maksimuma opterećeni određenim utiskom. Bez mnogo trošenja reči: pravi prozaista. Od sadržaja, od talenta, od potrebe. Uz to, još jedna osobnost: jedini pripovedač u mladoj srpskoj literaturi koji se ozbiljno nametnuo pažnji kritike i publike.

Pose ovi uobičajenih reči koje se mogu odnositi na svaku dobру, vrednu knjigu, tih polufraza koje je vrlo teško izbaci, vratimo se opet na ono što je esencija knjige, na sadržaj. Na taj čudni i vančulni svet. On nikako ne može biti zaobidjen i u najobičnijim razgovoru, svejedno iz kakvog ga ugla posmatrali. Taj svet, to roptanje izgubljenih i obespredmećenih, ti podzemni geniji, promašeni umetnici, bogalji i slikari, te kafane koje se raspadaju od paučine i nesreće ljudskih sudbina, taj svet koji teži za ovekovećenjem, za

A. OPREŠNIK

KOMPOZICIJA S CVETOM

kakvim-takvim neprolaznim dokumentom o sebi u svom kratkom veku — to je upravo ono što čini pisca, bez čega se on ne može ni zamisliti, i bez čega, sigurno, ne bi bilo ni ove vredne knjige. Bulatović je uperio prst na šljam u kome se kretao, na ono što polostoji uprkos svih naočari za sunce i morsku sezonu uprkos svemu zvaničnom i „realno“ poslojećem. Čini mi se da je njegova jedina i bitna namera bila da pokaže nezajažljivu glad svojih dobrih i poremećenih junaka za ovekovećenjem, za pobedom nad prolaznošću. A to je ono što je najlepše i najplemenitije u njegovim pričama. Ta tema nije samo knjiška tema. To je, u najboljem slučaju, suština ljudskog postojanja. Zbog čega ljudi ostavljaju potomstvo, zbog čega, ipak-ipak, umetnici stvaraju, ako ne zbog toga? A pisac je posmatrao onemogućene i ponižene, zgažene i poremećene, bolesne i razdražene, promašene. Mnogo

više njih nego kliničke slučajeve, kako mu se to, blagonaklono i sa smeškom, imputira s leva i s desna. Nesumnjivo, taj svet je potreman i zaludjen, ali na jednom višem nivou, na jednom drugom planu. Čudnovato je da ti poznavaci kliničke psihopatologije ne znaju jednu prostu stvar: ludaci, okoreli, lišeni su onih emocionalnih izliva od kojih trepti Bulatovićeva gradja. Zato: ne ludaci, nego manjaci, ne klinika nego klinika života. Pisac je, ipak, našao najlepši reč: djavoli.

Sporazumno, dakle, nemamo ništa protiv toga što je taj svet takav. Bilo bi mnogo bolje da mladi pisci nauče da gledaju onako kao što su to učinili Bulatović i Kuzmanović. Tim pravcem, ali na svoj način. Ali analiza kako je piševec svet takav interesantna je i otkriva niz stranputica ili makar približavanja bauku impotencije i besmisla, toj najopasnijoj aždaji za svakog stvaraoca.

Naime, ja ovu knjigu delim na dva dela: od ukupno osam pripovedaka četiri (Izlaz iz kruga), „Priča o sreći i nesreći“, „Ljubavnički“ i „Crn“ su ostvarenja antologiske vrednosti, pečat naše posleratne moderne priče. Ostale četiri priče („Insekti“, „Tiranija“, „Zaustavi se Dunave I“ i „Zaustavi se Dunave II“) su očigledan pad, neprirodno forsiranje izvesnih istina i stanja do kojih se prirodno došlo. Jedan kritičar je izbegao reč pozervator: ja, iako nisam kritičar, ne vidim razloga toj kineskoj učitosti. Ono što sam na početku rekao o čisto proznom kvalitetima Bulatovićeve proze itekako se odnosi i na ove pripovetke koje smatram lošim i dosadnim: rečenica je tu, odlični pasaži su tu, ali nema onog pravog, snažnog, jedinstvenog i novog pripovedača. Pogledajmo ga dva puta, (a ta priča se može čitati i više puta), i pokušajmo da to isto učinimo sa, naprimjer, pričom „Zaustavi se, Dunave... Ne ide. Nešto nije u redu. A šta? U najboljim pričama Bulatovićevim, onim pričama koje treba voleti i uvek nanovo čitati, napored sa ranjenim i pomerenim svetom korača i jedan uveljen čovek, kreator, piševec ličnost, sapatnik. To ih čini doživljjenim, to ih čini dragim, poverljivim i uverljivim. Jer je to život, život gladnog studenta koji je doživeo smrt svoga oca krijući se od kuršuma (poznajem pisca i smatram da to treba napomenuti), život uvek sunzog čobančeta koga su svi tukli, život „Izlaza iz kruga“ i „Rastanka kraj devojke“ — priče koja nije unesena u knjigu, život poslednjeg među poslednjima u prvom gradu jedne balkanske zemlje, — život „Ljubavnika“ i „Priče o sreći i nesreći“. Garancija tih pripovedaka je ono najuskuplje i najiskrenije: istina života. Pisac je tu pronašao sebe, ali nije bio ekonomičan i dosledan prвome sebi. Nastavio je sa hladnim, spisateljskim, rabotničkim elabiratima o ludilu radi ludila, ostavio je svoje divne, slovenske duše i doveo na scenu šizofrenike i megalomane. Zbog toga, kad hvalim i preporučujem ovu, i poređ svega, odličnu knjigu, mislim na prvi Bulatovićev period, očekujući jednog novog, opet i opet svežeg pripovedača. Pripovedača od srca. A „Insektima“ i „Tiraniji“ ono toliko, toliko nedostaje, mada su pojedini odeljci prerasli okvire fabaka na kojima su pisani i namere sa kojima su radjeni, dospevši do najboljih piščevih stranica.

Majdan iz koga je Bulatović počeo kopati neiscrpan je ako mu se prilazi samo onda kad je to zahtev duboke, unutrašnje potrebe. Ali, u svemu tome postoji i nešto za što se niko ne može okriviti, a Bulatović ponajmanje. To je jedan utisak apsurdnosti i konačno obavljenog posla koji se stiče posle svake njegove priče. Svaka njegova priča je jedan život i jedna završna, crna smrt tog istog života, nepovratna. Kako odakle krenut? Šta učiniti pa sagledati i druge aspekte, druge mogućnosti? Kako samoga sebe objasnit? Smešna su ovakva pitanja, makoliko njima svakodnevno sebe mučili. Najbolji odgovor daće sam stvaralač. Njegova druga knjiga, Njegova dalja ozbiljnost i rastigrutost nad platom života. Stevan Raičković ima jedan stih koji glasi otprilike ovako: „Jednom ću sve to shvatiti sa nekoga brega“. Veliko ohrebrene, velika nada, velika pesma za sve nas koje zagonetke dovode do besmisla i belog usijanja. Izvinjavajući se piscu što ovolikо brinem o njegovoj sudsibini, mogu još jednom da ponovim da je ova odlična knjiga

FRANS MAZEREL

ZALJUBLJENI PESNIK

Ljubomora

Od ugla do ugla ulice moje srce ide za tvojim koracima
dva metra sporije

Čuvam tvoj smeh od prolaznika
i selim se na tvoje usne

da tiše izgovoriš ime žena
Čuvam tvoje oči

od prolaznika sa razrokim pogledom
Šetam sa tvojim sumnjama

po bifeima i gradskim parkovima
čudna i smešna

odjednom

Šetam sa tvojim poniženjima
dostojanstvena u svojoj samoći

U grlu tvome sam se ugnjezdila
i izgovaram ime

svih gođišnjih doba tvojih bolesti
i male ludosti

Ljubomorna sam na tvoje ruke
koje dodiruju predmeti

Ljubomorna sam na tvoje odelo
koje te bezrazložno grli

ne osećajući potrebu tvoje ljubavi

Ljubomorna na bore
koje nosiš na čelu

na suncu

koje nosiš u očima

na vazduhu vodu i hleb

čiju potrebu osećaš svakodnevno

Ljubomorna na san koji te krade
iz mojih ruku danonocno

na zemlju kojoj ćeš se vratiti

umoran od mene

i života

FLORIKA ŠTEFAN

jedna od nama najdražih i najomiljenijih, jedna od onih, retkih, koje su svedočanstvo o pravom vidu i licu nas.

A nedostaci o kojima sam govorio lako mogu da budu i nedostaci u mojoj glavi. Kažem lako, jer ipak znam da nisu. Jer u vremenu koje teče mi teško nalazimo svoj, svojstven kutak, svoj ugao. Svoju sobu i svoj pogled. A kada bi, slučajno, Bulatovićeve „Djavole“ čitali „jednom na nekom bregu“, verovatno bi ih gledali drugim očima. Na tom bregu, na toj sanjanoj Sumatri.

MILOVAN DANOJLIĆ

ŠTA PIŠU

○ NAMA

Naš zemljak Branislav Ćirlić koji živi stalno u Poljskoj, objavio je u časopisu „Trvorođ“ (broj 2/1956) napis o književnom životu u Jugoslaviji. U Poljskoj se o našoj književnosti zna veoma malo, no ovaj napis neće ni delimično portoči poljskoj javnosti da sazna nešto više o pojavama u našoj literaturi.

U napisu se govori kako je jednom poljskom kritičaru neko u Beogradu predložio da se organizuje međunarodno udruženje bivših nadrealista. Pisac iz toga zaključuje da je u Beogradu još sveže sećanje na vreme kada je u književnosti i umetnosti vladao nadrealistički manir, kada su se na beogradskim ulicama vidjeli ljudi iz ovog kruga sa raskopčanim košuljama, bez kravata, sa jednom zasukanom nogavicom, sa raščepanom kosom, oblačili se čudački, čudački govorili i čudački stvarali i pisali. Kako je među nadrealistima bilo veoma mnogo naprednih omladinaca, oni su se u toku rata našli u partizanskim redovima, i mnogi koji su ostali živi, postigli su veoma visoke položaje, postali poslanici, ministri, diplomati, državnici.

Književnost perioda do 1948 godine bila je još puna ratnog poleta i slike, neposredno i autentično, doba izgradnje i socijalizma. No, od godine 1948, kao protest protiv stenčavanja i organizovanja stvaralačkih mogućnosti nastaje preokret. Počelo je diskusijom o slabostima socijalističkog realizma, pa se front s vremenom proširio protiv realizma uopšte, i počeli se primati razni modernistički uticaji sa Zapada.

Današnji modernisti ne oblače više čudački neuređena odela, ali zato isto tako vatreno kao i starci raspravljaju o pitanjima revolucije, forme, realizma i fantastike, sna i jave, čak i nauke o atomima. U oblasti teorije to je najčešće naduveno, samouvereno, ali obično tašto i jalivo naklapanje, koje tematikom, rečnikom i manirima potseća na modernističke pravce iz dvadesetogodišnjeg medjunarodnog perioda. Modernisti su naročito prednjari među pesnicima, mada ih ima i među prozaistima, modernističkoj modi podlegao je takođe znatni deo čitalaca, naročito omladine, koji sa zadovoljstvom pozdravljaju gesla protiv ograničavanja, a za apsolutnu stvaralačku slobodu. Dolazi do tole da nastavnici književnosti ne mogu da pročitaju ni da dešifruju radove svojih učenika. Na nedavnom kongresu u Beogradu nastavnici srednjih škola digli su uzbuđenu protestujući protiv prodražanja modernističkih čudaštava u teritoriju književnosti. Jeden časopis koji simpatizira s modernistima ismejao je referat starijeg pedagoga i iksusnog istoričara književnosti, pristalice njenoj političnosti, podmećući mu maltene izlapelost, a čak i reakcionarstvo. Mnogi kritičari i pisci — realisti potvrđuju da proizvodi njihovih protivnika zahtevaju prevodjenje na narodni jezik. Veoma često su oni potpuno nerazumljivi, ali teško onome ko bi takav pogled izneo glasno — odmah će biti optužen zbog zatucanosti.

Na kraju pisac završava:

„Rat traje dalje.“ Ističe iz njega — zaključujući u pismu pristalice realizma M. Lalić — jedna korist: On primorava obe strane da traže argumente i tačnije, produbljavanje materije u stvaralačkom procesu. Ne ugledati se na pisce Zapada, nego preuzeti od njih zanat, pomoći kojem oni već ništa mudro nemaju da kažu, a zato mi imamo!“

Övakvo pisanje o našoj književnosti problematiči više je nego smesno. Može se reći da je više žalosno što je piscu napis za tako „sjajno“ razumevanje naših prilika pomogao baš Mihailo Lalić. Manje — više isto Mihailo Lalić je govorio o modernizmu pred omladnjom Novog Sada. Nismo znali da će on ta svoja gledanja upotrebiti i za izvoz u inozemstvo.

PETAR VUJIĆ